

บทที่ ๒

วรรณกรรมสี่แผ่นดิน

ในการศึกษาวิเคราะห์เรื่อง แนวทางการดำเนินชีวิตด้วยหลักพุทธธรรมจากวรรณกรรมสี่แผ่นดิน ในส่วนนี้เป็นการศึกษาถึงประวัติความเป็นมา เนื้อเรื่อง และสาระสำคัญของวรรณกรรม เมื่อกล่าวถึงวรรณกรรมสี่แผ่นดินจึงควรทำความเข้าใจความหมายของคำว่าวรรณกรรมสี่แผ่นดินก่อน วรรณกรรมสี่แผ่นดินเป็นคำสมาสระหว่างศัพท์คำว่า วรรณกรรม กับศัพท์คำว่า สี่แผ่นดิน โดยแต่ละคำศัพท์มีความหมายดังนี้

วรรณกรรม ตามรูปศัพท์ภาษาไทย หมายถึง งานเขียนโดยทั่วไป เพราะคำว่า วรรณ คนไทยนำมาใช้ในความหมายว่า หนังสือ ส่วนคำว่า กรรม นั้น คนไทยนำมาใช้ในความหมายว่า กระทำ เพราะฉะนั้น วรรณกรรม จึงหมายถึง การกระทำใดก็ตามที่เกี่ยวข้องกับหนังสือหรือเพื่อให้เกิดมีหนังสือขึ้นมาเป็นงานเขียน ดังนั้นงานเขียนจึงจัดว่าเป็นวรรณกรรม และกล่าวได้ว่างานเขียนทุกชนิด ทุกชิ้นที่สามารถสื่อสารได้ รวมทั้งนวนิยาย เป็นวรรณกรรม^๑

สี่แผ่นดิน วิเคราะห์เนื้อหาจากวรรณกรรมสี่แผ่นดิน หมายถึง ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและการดำรงชีวิตในบริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละแผ่นดินทั้งสี่แผ่นดิน โดยในที่นี้ แผ่นดินที่หนึ่ง คือ รัชกาลที่ ๕ แผ่นดินที่สอง คือ รัชกาลที่ ๖ แผ่นดินที่สาม คือ รัชกาลที่ ๗ และแผ่นดินที่สี่ คือ รัชกาลที่ ๘^๒

ดังนั้น วรรณกรรมสี่แผ่นดิน จึงหมายถึงนวนิยายที่เป็นเรื่องราวชีวิตของตัวละครในบริบทสังคมไทยที่เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละแผ่นดินทั้งสี่แผ่นดินตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ถึงรัชกาลที่ ๘ และเพื่อให้ได้ความหมายที่สมบูรณ์ โดยมีความเชื่อมโยงกับเนื้อหา ผู้วิจัยจึงได้ประมวลการกล่าวถึงวรรณกรรมสี่แผ่นดินผ่านนักวิจัยที่วิเคราะห์และวิจารณ์วรรณกรรมสี่แผ่นดินทั้งหลายดังนี้

(๑) กาญจนา วิชญาปกรณ์ ศึกษาวิจัยเรื่อง บริบทโลกในนวนิยายเอกเรื่องสี่แผ่นดิน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยจากการศึกษาพบว่า ผู้ประพันธ์นำเสนอนวนิยายโดยแสดงให้เห็นเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงทั้งด้านวัฒนธรรม ด้านการเมืองการปกครอง และ

^๑ สารานุกรมเสรี, **วรรณกรรม**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0> [๙ ก.พ. ๒๕๕๖].

^๒ คึกฤทธิ์ ปราโมช, **สี่แผ่นดิน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า ๒๐๐๐, ๒๕๕๔), คำปรารภสำนักพิมพ์.

ด้านเศรษฐกิจที่แปรเปลี่ยนไปตั้งแต่แผ่นดินที่หนึ่ง คือรัชกาลที่ ๕ จนถึงแผ่นดินที่สี่ คือรัชกาลที่ ๔ โดยใช้พลอยตัวละครเอกฝ่ายหญิงเป็นจุดศูนย์กลางในการนำเสนอ^๓

(๒) **ทุเรียน ประตังตาโต** ศึกษาวิจัยเรื่อง การเมืองในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน กล่าวถึงวรรณกรรมสี่แผ่นดิน สรุปประเด็นสำคัญได้ว่าเป็นงานวรรณกรรมประเภทนวนิยายที่ผู้ประพันธ์ได้นำภาพเหตุการณ์จริงที่เกิดขึ้นในรัชกาลที่ ๕ ลงมาจนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๔ ซึ่งเป็นเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์มาเป็นเนื้อเรื่องและรวบรวมความคิด พฤติกรรมของคนในช่วงเวลาหนึ่งที่มีชีวิตอยู่ในวัง ตลอดจนประเพณีและวัฒนธรรมของชาววังไว้ได้อย่างละเอียด โดยใช้สำนวนภาษาที่สละสลวย^๔

(๓) **วาทัญญู ขลิบเงิน** ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หลักธรรมาภิบาลในวรรณกรรมเรื่องสี่แผ่นดิน โดยจากการศึกษาพบว่าวรรณกรรมสี่แผ่นดิน เป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคม ชีวิต ความเป็นอยู่ ของประชาชนตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ จนกระทั่งถึงรัชกาลที่ ๔^๕

(๔) **ศุภิพร มกรานุรักษ์** ศึกษาวิจัยเรื่อง มองวิวัฒนาการสังคมไทยจากนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดิน กล่าวถึงวรรณกรรมสี่แผ่นดินว่าผู้เขียนได้จินตนาการตัวละครให้มีบุคลิกลักษณะและบทบาทแตกต่างกันไปเพื่อสะท้อนขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรมและชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมไทย ตลอดจนเบื้องหลังการเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์และการเมืองการปกครองของไทยเมื่อครั้งถูกอิทธิพลของชาวตะวันตกแผ่ขยายเข้าสู่ประเทศไทยตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕ จนถึงสมัยสิ้นแผ่นดินรัชกาลที่ ๔ โดยการนำเอาวิถีชีวิตและชะตากรรมของตัวละครเอก คือ พลอย เป็นตัวนำของนวนิยายไปสู่เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในยุคสี่แผ่นดิน^๖

(๕) **สมพร มั่นตะสูตร** ศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์เรื่องสี่แผ่นดินและหลายชีวิต โดยจากการศึกษาพบว่าเจตนาแท้จริงในการประพันธ์วรรณกรรมสี่แผ่นดินเพื่อบันทึกรายละเอียดของ

^๓ กาญจนา วิชญูปกรณ์, "บริบทโลกในนวนิยายเอกเรื่อง สี่แผ่นดิน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^๔ ทุเรียน ประตังตาโต, "การเมืองในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^๕ วาทัญญู ขลิบเงิน, "การวิเคราะห์หลักธรรมาภิบาลในวรรณกรรมเรื่อง สี่แผ่นดิน", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^๖ ศุภิพร มกรานุรักษ์, ศึกษาวิจัย "มองวิวัฒนาการสังคมไทยจากนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดิน", **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

ชีวิตคนไทยในยุคตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ลงมาจนถึงปัจจุบัน (รัชกาลที่ ๘) โดยใช้ตัวละครคือ พลอย เป็นตัวละครเอกผู้นำเรื่องให้เดินไปตามเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ทั้งสี่แผ่นดิน^๙

อนึ่ง คำนำสำนักพิมพ์ ได้กล่าวถึงวรรณกรรมสี่แผ่นดินว่า คือวรรณกรรมชิ้นเอกแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ที่รวบรวมรายละเอียดเบื้องหลังประวัติศาสตร์การเปลี่ยนแปลงของประเทศ ตลอดจนความรักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ของคนไทยทุกยุคทุกสมัยผ่านสายตาของ พลอย สาวชาววังผู้มีชีวิตในช่วงรัชกาลที่ ๕ จนถึงรัชกาลที่ ๘ ชีวิตของเธอผ่านเหตุการณ์ทั้งสุขและทุกข์ ต้องพบกับความผันผวนของครอบครัว จนถึงความผันผวนของชาติบ้านเมืองที่ครบถ้วนสมบูรณ์^{๑๐}

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่า วรรณกรรมสี่แผ่นดิน หมายถึง นวนิยายอิงประวัติศาสตร์ ขนาดยาวที่เป็นการเล่าเรื่องราวชีวิตของพลอยตัวละครเอกของเรื่องว่าพลอยดำเนินชีวิตเป็นอย่างไรตลอดช่วงวัยชีวิตตั้งแต่วัยเด็ก วัยรุ่น วัยผู้ใหญ่ และวัยชรา ในบริบทสังคมไทยที่ผันผวน และแปรเปลี่ยนไปในแต่ละแผ่นดินทั้งสี่แผ่นดินตั้งแต่ในรัชกาลที่ ๕ จนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๘

๒.๑ ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

ในส่วนของประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจุดกำเนิด ประวัติการตีพิมพ์ และการดัดแปลงไปยังสื่ออื่น โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

(๑) **จุดกำเนิด** วรรณกรรมสี่แผ่นดินเกิดจากผู้ประพันธ์ คือ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้อ่านวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนแล้วพบว่า เป็นวรรณคดีที่บันทึกเรื่องราวชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้านในสมัยหนึ่ง^๙ จึงเกิดแนวคิดในการแต่งนวนิยายเพื่อบันทึกเรื่องราวชีวิตของชาววังในยุคต่อมามีให้สูญหายไป^{๑๐} เพราะจากการศึกษาหาข้อมูลเบื้องต้น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชไม่พบการบันทึกเรื่องราวของชาววัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นยุคที่รุ่งเรืองที่สุด^{๑๑}

^๙ สมพร มั่นตะสูตร, "วิเคราะห์เรื่องสี่แผ่นดินและหลายชีวิต", **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๒), หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๐} คึกฤทธิ์ ปราโมช, **สี่แผ่นดิน**, คำนำสำนักพิมพ์.

^{๑๑} สมัยหนึ่ง ในที่นี้หมายถึง ตั้งแต่สมัยศรีอยุธยาจนถึงรัชกาลที่ ๑ รัชกาลที่ ๒ และรัชกาลที่ ๓ จนกระทั่งถึงต้นรัชกาลที่ ๔.

^{๑๒} ยุคต่อมา ยุคตั้งแต่รัชกาลที่ ๕ ลงมาจนถึงปัจจุบัน (เหตุการณ์ ณ เวลาในปีพ.ศ. ๒๔๘๙).

^{๑๓} คึกฤทธิ์ ปราโมช, **สี่แผ่นดิน**, คำนำ.

(๒) ประวัติการตีพิมพ์ เริ่มแรกวรรณกรรมสี่แผ่นดินถูกเขียนขึ้นทีละตอนและตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์สยามรัฐรายวันระหว่างปีพ.ศ. ๒๔๙๔-๒๔๙๕ ติดต่อกันเป็นเวลาปีเศษ^{๑๒} และเนื่องจากมีผู้ติดตามอ่านจำนวนมากประกอบกับกระแสความนิยมชมชอบที่เพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ จึงได้มีการรวบรวมต้นฉบับทั้งหมดและจัดพิมพ์ขึ้นเป็นเล่มครั้งแรก^{๑๓} โดยวรรณกรรมสี่แผ่นดินได้รับการตีพิมพ์ซ้ำมากกว่าสิบครั้ง ซึ่งมีประวัติการตีพิมพ์เท่าที่ผู้วิจัยค้นหาข้อมูลและรวบรวมมาได้ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ แสดงประวัติการตีพิมพ์วรรณกรรมสี่แผ่นดิน

ลำดับ	วัน / เดือน / ปี ที่พิมพ์	สำนักพิมพ์	ครั้งที่พิมพ์
๑	๒๔๙๔-๒๔๙๕	หนังสือพิมพ์สยามรัฐ - ลงตีพิมพ์รายวัน	-
๒	๑๘ ก.ค. ๒๔๙๖	สำนักพิมพ์ชัยฤทธิ์ - จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มครั้งแรก	๑
๓	๒๕๐๔	สำนักพิมพ์แพร่พิทยา	๓
๔	๒๕๑๔	ก้าวหน้าการพิมพ์	๗
๕	๒๒ ก.พ. ๒๕๑๕	คุณพิพรรณ ไกรฤกษ์ ได้มาขอพิมพ์แจกในงาน พระราชทานเพลิงศพมารดา คือ คุณหญิงจำเริญ ประเสริฐศุภกิจ	-
๖	๒๙ ส.ค. ๒๕๑๘	สำนักพิมพ์ก้าวหน้า	๘
๗	๒๕๓๑	โรงพิมพ์สยามรัฐ	๓
๘	๒๓ ธ.ค. ๒๕๓๘	เนื่องในงานพระราชทานเพลิงศพของผู้ประพันธ์ โดยธนาคารกรุงเทพ พาณิชยกรรม จำกัด (มหาชน) เห็นควรนำวรรณกรรมสี่แผ่นดินมาจัดพิมพ์ขึ้นใหม่ เพื่อเป็นบรรณาการและเป็นอนุสรณ์ถึงอัจฉริยภาพ ทางการเขียนของผู้ประพันธ์	-
๙	๒๕๔๐	สำนักพิมพ์ดอกหญ้า ๒๐๐๐ - โดยร่วมมือกับมูลนิธิศุภนิมิต ๘๐	-

^{๑๒} เรืองเดียวกัน, คำนำฉบับพิมพ์ของธนาคารกรุงเทพ พาณิชยกรรม จำกัด (มหาชน).

^{๑๓} เรืองเดียวกัน, คำนำสำนักพิมพ์.

๑๐	๒๕๔๓	สำนักพิมพ์ดอกหญ้า ๒๐๐๐	-
๑๑	๒๕๔๘	นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์	
๑๒	๒๕๕๒	สำนักพิมพ์ดอกหญ้า ๒๐๐๐	๑๔
๑๓	๑๕ ธ.ค. ๒๕๕๔	สำนักพิมพ์ดอกหญ้า ๒๐๐๐ - เพื่อถือโอกาสร่วมเฉลิมฉลองในวาระครบรอบ ๑๐๐ ปีชาตกาลของผู้ประพันธ์	๑๕

(๓) การดัดแปลงไปยังสื่ออื่น ตั้งแต่พ.ศ. ๒๕๔๔ จนถึงพ.ศ. ๒๕๕๕ นับเป็นเวลามากกว่าหกสิบปีแล้ว แต่วรรณกรรมสี่แผ่นดินยังคงได้รับความนิยมอย่างไม่เสื่อมคลาย ซึ่งปรากฏชัดเจนจากการได้รับการจัดพิมพ์ซ้ำมากกว่าสิบครั้ง การแปลเป็นภาษาต่างประเทศหลายภาษา และนอกจากนั้นวรรณกรรมสี่แผ่นดินยังถูกดัดแปลงไปยังสื่ออื่น กล่าวคือ การถูกนำมาสร้างเป็นบทละครโทรทัศน์ บทละครวิทยุ และบทละครเวที^{๑๔} โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๒ แสดงการดัดแปลงวรรณกรรมสี่แผ่นดินไปยังสื่ออื่น

ลำดับ	ปีพ.ศ.	ประเภทของสื่อ	ออกอากาศ / แสดงที่
๑	๒๕๐๐-๒๕๐๗	ละครวิทยุ	สถานีวิทยุกระจายเสียง ท.ท.ท เอเอ็ม - โดย คณะสโมสรเสียงใส
๒	๒๕๓๐-๒๕๓๙	ละครวิทยุ	สถานีวิทยุ ๐๑ มีนบุรี เอเอ็ม ๙๔๕ - รายการวรรณกรรมทางอากาศ โดย อาคม ธรรมนิเทศ
๓	๒๕๐๔	ละครโทรทัศน์	สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง ๔ (บางขุนพรหม)
๔	๒๕๑๖	ละครเวที (นักศึกษา)	ณ หอประชุมเล็ก มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ - โดย ยุทธนา มุกดาสนิท - เปิดการแสดงครั้งแรกเมื่อวันที่ ๕ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๖ ประสบความสำเร็จอย่างสูงจนมีเสียงเรียกร้องให้กลับมาอีก
๕	๒๕๑๗-๒๕๑๘	ละครโทรทัศน์	สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง ๕
๖	๒๕๒๓	ละครโทรทัศน์	สถานีวิทยุโทรทัศน์กองทัพบก ช่อง ๕
๗	๒๕๓๔	ละครโทรทัศน์	สถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีช่อง ๓ อ.ส.ม.ท.
๘	๒๕๔๖	ละครโทรทัศน์	สถานีโทรทัศน์โมเดิร์นไนน์
๙	๒๕๕๔	ละครเวที	ณ โรงละครเมืองไทยรัชดาลัย เธียเตอร์

จากตารางข้างต้น สรุปได้ว่าวรรณกรรมสี่แผ่นดินได้ถูกดัดแปลงไปยังสื่ออื่นดังนี้

^{๑๔} สี่แผ่นดิน, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/สี่แผ่นดิน> [๑๘ มีนาคม ๒๕๕๕].

๑) การถูกนำมาสร้างเป็นบทละครโทรทัศน์	จำนวน ๕ ครั้ง
๒) การถูกนำมาสร้างเป็นบทละครวิทยุ	จำนวน ๒ ครั้ง
๓) การถูกนำมาสร้างเป็นบทละครเวที	จำนวน ๒ ครั้ง
รวมการดัดแปลงวรรณกรรมสู่แผ่นดินไปยังสื่ออื่นทั้งหมด	จำนวน ๙ ครั้ง

๒.๒ เนื้อเรื่องของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

วรรณกรรมสี่แผ่นดินที่ผู้วิจัยนำมาศึกษานั้นเป็นหนังสือที่จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ดอกหญ้า ๒๐๐๐ ซึ่งเป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๑๕ เมื่อเดือนธันวาคม ๒๕๕๔ โดยการจัดพิมพ์แบ่งเป็น ๒ เล่ม แยกเป็นแต่ละแผ่นดินตั้งแต่แผ่นดินที่ ๑ จนถึงแผ่นดินที่ ๔ มีทั้งหมด ๕๒ บท รวม ๙๗๙ หน้า โดยมีรายละเอียดดังนี้

ตารางที่ ๒.๓ แสดงข้อมูลวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

เล่มที่	แผ่นดินที่	รัชกาลที่	บทที่	ทั้งหมด	หน้าที่	ทั้งหมด
๑	๑	๕	๑-๑๘	๑๘	๑-๔๒๐	๔๒๐
๒	๒	๖	๑-๑๐	๑๐	๔๒๑-๕๙๐	๑๗๐
	๓	๗	๑-๘	๘	๕๙๑-๗๑๙	๑๒๙
	๔	๘	๑-๑๖	๑๖	๗๒๑-๙๗๙	๒๕๙

(๑) ตัวละครของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

การศึกษาเนื้อเรื่องของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน จำเป็นอย่างยิ่งที่ควรต้องรู้จักกับตัวละครในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอแนะนำตัวละครที่ปรากฏในวรรณกรรมสี่แผ่นดินดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๒.๔ แสดงตัวละครรุ่นพลอยที่ปรากฏในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

ลำดับ	ตัวละคร	ภูมิหลัง
๑	พลอย	เป็นตัวละครเอกของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน พลอยเกิดในช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่บ้านในคลองบางหลวง เป็นบุตรคนที่ ๕ ในจำนวนบุตร ๖ คนของพระยาพิพิธ มารดาชื่อแหม่ม เป็นภรรยาน้อย พลอยต้องจากบ้านมาเข้าวังตั้งแต่วัยเด็ก ด้วยการฝากฝังของแม่แหม่มให้อยู่ในความดูแลของเสด็จ พลอยเป็นกุลสตรีที่เพียบพร้อม มีความจงรักภักดี และมีจิตสำนึกต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ตราบนานเลือนหายใจสุดท้ายของชีวิต
๒	เปรม	สามีของพลอย รับราชการเป็นมหาดเล็กและเติบโตก้าวหน้าจน

		ได้เป็นพระยาบาทมลาย์บำรุง มีความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ตั้งใจทำงานอย่างเต็มความสามารถ
๓	ซ้อย	เพื่อนสนิทของพลอย เป็นหลานอาของคุณสายและเป็นบุตรของหลวงนพและแม่ซิ่น ซ้อยเป็นเพื่อนรักของพลอยที่มีความหวังดีให้กับพลอยอยู่เสมอตั้งแต่วัยเด็กจนวัยชรา ซ้อยเป็นคนโง่เงาพูดจาตรงไปตรงมา รักความยุติธรรมและความถูกต้อง มีความเข้าใจโลก เข้าใจการเปลี่ยนแปลง และเป็นคนมีมุมมองแบบสมัยใหม่
๔	อุ่น	บุตรคนโตของพระยาพิพิธฯ กับภรรยาหลวง (คุณหญิงเอี่ยม ซึ่งกลับไปอยู่บ้านเดิมที่อัมพวา ตั้งแต่ก่อนพลอยเกิด) เป็นคนดูแลและจัดแจงทุกอย่างภายในบ้านพระยาพิพิธฯ คุณอุ่นมีความเกลียดชังแม่แถม รวมทั้งพลอยและพ่อเพิ่มด้วย
๕	ชิต	บุตรคนรองของพระยาพิพิธฯ พี่ชายต่างมารดาของพลอย ติดฝิ่นและการพนันจนผลาญทรัพย์สินของพ่อและพี่สาวจนหมด
๖	เพิ่ม	บุตรคนที่ ๓ ของพระยาพิพิธฯ พี่ชายร่วมมารดาของพลอย เป็นคนรักสนุกและไม่เอาจริงจัง
๗	เชย	บุตรคนที่ ๔ ของพระยาพิพิธฯ กับคุณหญิงเอี่ยม แก่กว่าพลอย ๒ ปี รักพลอยยิ่งกว่าพี่น้องแท้ๆ ของตน อย่างคุณอุ่นและคุณชิต เขยมีความสนิทสนมกับพลอยและพ่อเพิ่มอย่างมากช่วยเหลือเกื้อกูลกันเสมอตั้งแต่วัยเด็กจนโตเจอกันอีกครั้งในช่วงวัยสาวจนถึงวัยชรา แม้จะหนีออกจากบ้านไปอยู่กินฉันสามีภรรยา กับหลวงโอสถ ซึ่งเป็นหมอแผนดั้งเดิม ที่มีฐานะค่อนข้างยากจน แต่มีความสุขในการครองเรือน
๘	เนือง	พี่ชายของซ้อย เป็นคนร่าเริง จิตใจดี มีเสน่ห์ บุคลิกอบอุ่น และเป็นรักแรกของพลอย โดยเนืองมีความรักและจริงใจให้พลอยมาตั้งแต่ยังเป็นเด็ก แต่ด้วยความห่างไกลทำให้เนืองต้องไปแต่งงานกับหญิงอื่น

จากตารางข้างต้น สรุปได้ว่าตัวละครหลักในรุ่นพลอยที่ปรากฏในวรรณกรรมสี่แผ่นดินคือ พลอย เปรม ซ้อย อุ่น ชิต เพิ่ม เชยกับหลวงโอสถ และเนือง

ตารางที่ ๒.๕ แสดงตัวละครรุ่มลูกของพลอยที่ปรากฏในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

ลำดับ	ตัวละคร	ภูมิหลัง
๑	อ้น ประพนธ์	บุตรชายของคุณเปรมที่เกิดกับป่าวในบ้าน และพลอยได้ขอรับเป็นบุตรของตน โดยพลอยรักและเลี้ยงดูเสมือนบุตรของตนอย่างแท้จริง ดังนั้นอ้นจึงรัก เคารพ และให้เกียรติพลอยอย่างสูง ต่อมาอ้นได้เข้าเป็นทหาร อ้นมีความคิดเห็นทางการเมืองที่ขัดแย้งกับน้องชายอย่างอ้น ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง
๒	อ้น ประพนธ์	บุตรชายคนแรกของพลอย จบการศึกษาด้านกฎหมายจากต่างประเทศ หัวสมัยใหม่ พยายามเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นระบอบประชาธิปไตยแบบเดียวกับชาติตะวันตก โดยการเข้าร่วมกับฝ่ายเปลี่ยนแปลงการปกครอง ทั้งที่ตนไม่ได้เติบโตและคุ้นเคยกับสังคมไทยที่จากไปนาน อ้นเลิกรากับภรรยาเหม่ม เพราะความแตกต่างทางวัฒนธรรมของทั้งคู่เมื่อมาใช้ชีวิตที่เมืองไทย ต่อมาภรรยาใหม่ชื่อสมใจและมีลูก ๒ คน
๓	อ้อด ประจักษ์	บุตรชายคนที่สองของพลอย จบวรรณคดีจากต่างประเทศ เป็นคนรักศิลปะและความอิสระ มีความคิดเป็นของตนเอง ฉลาดเข้าใจโลก เข้าใจในความเป็นไทย และการพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่ถูกต้องที่ต้องใช้เวลาในการพัฒนา
๔	ประไพ	บุตรคนที่สาม (บุตรสาวคนสุดท้อง) ของพลอย เป็นผู้หญิงรักสวยรักงาม หัวสมัยใหม่มีความมั่นใจและเอาแต่ใจตัวเอง เนื่องจากได้รับการเลี้ยงดูจากคุณอ้น ที่ให้ความรักและตามใจประไพอย่างมาก
๕	เสวี	เป็นเพื่อนของอ้น คู่หมั้นของประไพและได้แต่งงานกัน
๖	ลูซิลล์	ภรรยาเหม่มของอ้น

จากตารางข้างต้น สรุปได้ว่าตัวละครหลักในรุ่มลูกของพลอยที่ปรากฏในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน คือ อ้น อ้น อ้อด ประไพ เสวี และ ลูซิลล์

ตารางที่ ๒.๖ แสดงตัวละครรุ่นบิดามารดาของพลอยที่ปรากฏในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

ลำดับ	ตัวละคร	ภูมิลำเนา
๑	พระยาพิพิธฯ	บิดาของพลอย แม้จะห่างเหินจากบุตรสาวในช่วงวัยเด็กที่ห่างกัน แต่มีความรักเมตตาและต้องการให้พลอยได้แต่งงานอย่างสมฐานะกับชายหนุ่มที่เพียบพร้อม มั่นคง และมีความจริงใจ
๒	แม่	มารดาของพลอย เติบโตและได้รับการเลี้ยงดูจากเสด็จในวัง ต่อมาได้เป็นเอกภรรยาของพระยาพิพิธฯ แต่ไม่ใช่ฐานะคุณหญิง เมื่อแยกทางกับพระยาพิพิธฯ จึงนำพลอยมาถวายตัวเป็นข้าหลวงรับใช้เสด็จในวังหลวง
๓	เสด็จ	เจ้านายผู้ซบเลียงอุปถัมภ์พลอย
๔	สาย	ข้าหลวงตั้งแต่เสด็จท่านยังทรงพระเยาว์ เสด็จจึงมอบให้คุณสายช่วยดูแลกิจการส่วนพระองค์ทุกอย่าง
๕	นุ้ยกับเนียน	อาของคุณเปรม
๖	หลวงนพ	บิดาของซ้อย พี่ชายของคุณสาย มียศเป็นคุณหลวง
๗	ซ้อย	มารดาของซ้อย

จากตารางข้างต้น สรุปได้ว่าตัวละครหลักในรุ่นบิดามารดาของพลอยที่ปรากฏในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน คือ พระยาพิพิธฯ แม่ เสด็จ สาย นุ้ยกับเนียน หลวงนพ และ ซ้อย

(๒) เนื้อเรื่องของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

เนื้อเรื่องของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน นำเสนอตามลำดับแต่ละแผ่นดิน ดังนี้

แผ่นดินที่ ๑ ยุคสมัยรัชกาลที่ ๕ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

พลอยบุตรสาวของพระยาพิพิธฯ ต้องติดตามแม่แม่แยกทางจากบิดาของตนเข้าไปอยู่ในวังด้วยวัยเพียง ๑๐ ขวบ โดยทิ้งให้พ่อเพิ่มพี่ชายของตนอาศัยอยู่กับพระยาพิพิธฯ และลูกของพระยาพิพิธฯ ซึ่งเกิดจากคุณหญิงเอื้อม ภรรยาหลวง คือ คุณอุ่น คุณซิด และคุณเชย ขณะที่พลอยเข้ามาอยู่ในวังนั้นตรงกับปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม่แม่ได้ถวายตัวพลอยให้เป็นข้าหลวงของเสด็จ และฝากให้คุณสายช่วยดูแลพลอยแล้วแม่แม่ก็ไปค้าขายอยู่ที่ฉะเชิงเทรา พลอยอาศัยอยู่กับคุณสายและซ้อยหลานสาวของคุณสาย ซึ่งอยู่ในวัยเดียวกับพลอย ในวังนี้เองที่พลอยได้เรียนหนังสือและได้เรียนวิชาการเรือนทั้งการเขียนหมาก จีบพู่ แกะสลักผักผลไม้ ประดิษฐ์ดอกไม้ และงานเย็บปักถักร้อย รวมถึงได้เรียนรู้วิถีชีวิตที่มีแบบแผนของชาววัง พลอยใช้ชีวิตแบบชาววังเรื่อยมาและได้พบเห็นประเพณีวัฒนธรรมหลาย

อย่าง เช่น พระราชพิธีโสกันต์ พระราชพิธีลอยกระทง รวมทั้งงานโขนจุกของตนเองและซ้อย ซึ่งประเพณีเหล่านี้ พลอยเห็นเป็นความสนุกสนานรื่นเริงไปตามวัยของตนเอง เมื่อเสร็จจากงานโขนจุกพลายก็ได้ทราบข่าวการเสียชีวิตของมารดา ซึ่งทำให้พลอยรู้สึกว่าจะต้องเป็นผู้ใหญ่ขึ้น

พลอยทำงานปฏิบัติรับใช้เสด็จด้วยความขยันหมั่นเพียร อดทน ไม่ท้อถอย และการที่พลอยเป็นคนมีสัมมาคารวะ มีน้ำใจ และมีความกตัญญู พลอยจึงเป็นคนโปรดของเสด็จ และเมื่อโอกาสได้ติดตามเสด็จขึ้นที่บนเพื่อเข้าเฝ้าฯ หลายครั้ง ซึ่งทุกครั้งพลอยก็ยังคงมีแต่ความยำเกรงในพระบารมีเป็นล้นพ้น ช่วงที่พลอยเริ่มโตเป็นสาว พลอยรักพี่เนื่องซึ่งเป็นพี่ชายของซ้อยแต่ท้ายที่สุดเมื่อพี่เนื่องไปรับราชการทหารที่นครสวรรค์ก็ไปแต่งงานที่นั่นทำให้พลอยตรอมใจอยู่พักหนึ่ง แต่เนื่องด้วยความงามของพลอยเป็นเหตุให้คุณเปรม มหาเด็กหลวงมาชอบพอ โดยมีพ่อเพิ่มพี่ชายของพลอยเป็นพ่อสื่อ ในที่สุดคุณเปรมได้ส่งผู้ใหญ่มาสู่ขอพลอยจากเสด็จ เมื่อแต่งงานแล้วพลอยได้ย้ายออกจากวังหลวงไปอยู่บ้านคุณเปรม ซึ่งค่อนข้างมีฐานะ แต่พลอยยังคงได้รับรู้เรื่องราวของชาววังจากคุณเปรมอยู่เสมอ ต่อมาไม่นานพลอยพบว่าคุณเปรมมีลูกชายที่เกิดจากเมียบ่าวอยู่แล้วคนหนึ่ง คือ อัน ซึ่งพลอยทำใจยอมรับและนำอันมาเลี้ยงดูเหมือนลูกของตน หลังจากนั้นพลอยได้ตั้งครุฑและคลอดอันลูกชายคนแรกออกมา เมื่ออันอายุได้เพียงหนึ่งเดือนพระยาพิพิธ เจ้าคุณพ่อของพลอยถึงแก่กรรม และในช่วงที่พลอยกำลังตั้งท้องลูกคนที่สอง ในหลวงรัชกาลที่ห้าก็เสด็จสวรรคตยังความโศกเศร้าแก่พลอยเป็นอย่างมาก เนื่องด้วยอยู่ในวังมาแต่เด็กและคุณเปรมสามีก็เป็นมหาเด็กใกล้ชิดติดพระองค์จึงมีความรู้สึกผูกพันกับเจ้านายมาโดยตลอด

จบแผ่นดินที่ ๑ เมื่อสิ้นกษัตริย์พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕
แผ่นดินที่ ๒ ยุคสมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในช่วงแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พลอยได้ให้กำเนิดลูกชายคนที่สองชื่ออ๊อด และเมื่ออ๊อดอายุได้สองขวบเศษ พลอยตั้งท้องและคลอดลูกสาวออกมาสมความปรารถนา ลูกสาวของพลอยชื่อประไพ เมื่อคลอดประไพแล้ว พลอยไม่สามารถมีลูกได้อีก ในแผ่นดินนี้คุณเปรมก้าวหน้าในหน้าที่ราชการจนได้เป็นถึงพระยาบทมบาลย์บำรุง ในช่วงนี้คุณเปรมได้ตัดสินใจส่งอันและอ๊อดไปเรียนต่อต่างประเทศ โดยอันไปเรียนที่ฝรั่งเศส และอ๊อดไปเรียนที่อังกฤษ ส่วนอันลูกชายคนโตเรียนทหารอยู่ในประเทศไทย ในระยะต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวประเทศไทยกำลังอยู่ในสมัยที่สมบูรณ์พูนสุข อันเป็นผลมาจากความอุดมสมบูรณ์ของไพร่ของชนยุคก่อน ทุกคนจึงใช้ชีวิตอย่างหรูหราฟุ่มเฟือย เหตุการณ์สำคัญในช่วงนี้คือสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง ซึ่งส่งผลให้ข้าวของมีราคาแพงมาก และประเทศไทยได้ประกาศสงคราม

เข้าร่วมกับฝ่ายพันธมิตร อันได้แก่ อังกฤษและฝรั่งเศส ในท้ายที่สุดฝ่ายพันธมิตรสามารถเอาชนะเยอรมนีได้

จากนั้นไม่กี่ปีอันเรียนจบและกลับมาบ้านพร้อมกับได้พากรรยาหม่มชื่อ ลูซิลล์ กลับมาบ้านด้วย ทำให้คุณเปรมไม่พอใจอย่างมาก หากตัวพลอยเองได้แต่ทำใจยอมรับลูกสะใภ้ เพราะความรักลูก ส่วนอันเมื่อเรียนจบแล้วได้ออกมาเป็นทหารและไปประจำหัวเมืองต่างจังหวัด พลอยได้ข่าวในหลวงทรงพระประชวร ต่อมาไม่นานเสด็จสวรรคตในวันที่เจ้าฟ้าหญิงประสูติ

จบแผ่นดินที่ ๒ เมื่อสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖

แผ่นดินที่ ๓ ยุคสมัยรัชกาลที่ ๗ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

ภายหลังการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คุณเปรม ล้มป่วยอยู่หลายวันและเริ่มเจ็บกระเสาะกระแสะหมดอาลัยตายอยากต่อสิ่งรอบตัว พลอยจึงต้อง หมั่นชักชวนให้คุณเปรมสนใจในสิ่งต่างๆ ระหว่างนี้ออดเรียนสำเร็จกลับมาให้พลอยได้ชื่นใจ

ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวนี้บ้านเมืองเข้าสู่สภาวะ เศรษฐกิจตกต่ำจึงมีการเปลี่ยนแปลงในแวดวงราชการเกิดขึ้น มีการยุบกรมกอง รวมถึงการปลดข้าราชการเพื่อตัดลดรายจ่ายลง เพื่อให้งบประมาณแผ่นดินเข้าสู่ดุลยภาพ คุณเปรมจึงตัดสินใจ ลาออกจากราชการ ตั้งแต่คุณเปรมออกจากราชการก็สนใจแต่การขี่ม้าซึ่งมีท่าทีโลดโผนกว่าเดิม และวันที่พลอยต้องเสียใจที่สุดก็มาถึง เมื่อคุณเปรมตกม้าตาย พลอยทุกข์โศกอย่างมา แต่สามารถดำรงอยู่ได้ เมื่อตระหนักถึงหน้าที่ของตนที่จะต้องปฏิบัติต่อไป คือ การทำให้ชีวิตของตัวเองและของลูกเป็นไปตามที่คุณเปรมต้องการ

ตั้งแต่อันกลับมา อันชื่นชอบความคิดเสรีนิยมและการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่ได้เรียนรู้ตอนอยู่เมืองนอก ในช่วงนั้นผู้คนต่างพูดถึงเรื่องคำทำนายที่ว่าพระมหากษัตริย์จะสิ้น พระราชอำนาจ จึงมีการฉลองพระนครครบ ๑๕๐ ปี หลังจากนั้นไม่นานเกิดการเปลี่ยนแปลงการ ปกครองขึ้นโดยผู้ที่เรียกตนเองว่าคณะราษฎร ซึ่งได้นำพาประเทศไปสู่การปกครองระบอบ ประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้รัฐธรรมนูญ อันลูกชายของพลอยมี ส่วนร่วมกับผู้ก่อการในครั้งนี้ มีการจับกุมเจ้านายหลายพระองค์ทำให้พลอยซึ่งเคยอยู่ใกล้ชิดกับ เจ้านายมาแต่เด็กเห็นว่าเป็นการกระทำที่รุนแรงมาก การที่อันรู้เห็นเป็นใจกับพวกที่เปลี่ยนแปลง การปกครองทำให้อันและอันเกิดความบาดหมางใจกัน เนื่องด้วยอันเคยรำเรียนอยู่แต่ในเมืองไทย และรับราชการทหารด้วยความจงรักภักดีมาตลอด จึงรู้สึกไม่เห็นด้วยกับการกระทำของคณะ ราษฎรและมองว่าคณะราษฎรต้องการจะล้มล้างราชบัลลังก์ อันและพวกทหารหัวเมืองได้รวมตัว กันมายึดอำนาจคืนจากกลุ่มคณะราษฎรซึ่งเป็นรัฐบาลอยู่ในขณะนั้น แต่ไม่สำเร็จจึงถูกจับข้อหา

กบฏกลายเป็นนักโทษการเมืองถูกจองจำและถูกตัดสินประหารชีวิต ต่อมาอันถูกนำตัวไปคุมขังไว้ที่เกาะตะรุเตา ในแผ่นดินนี้พลอยประสบกับความทุกข์อย่างหนักจากความแตกร้างของครอบครัว หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองไม่นานพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงสละราชสมบัติ

จบแผ่นดินที่ ๓ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ทรงสละราชสมบัติ

แผ่นดินที่ ๔ ยุคสมัยรัชกาลที่ ๘ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล

การผลัดแผ่นดินใหม่จากรัชกาลที่ ๗ มาสู่อันที่ ๘ ดูเรียบง่ายมากในสายตาพลอย เพราะเป็นการผลัดแผ่นดินทางกฎหมายโดยที่รัชกาลก่อนยังมีได้เสด็จสวรรคตและพระเจ้าอยู่หัวพระองค์ใหม่ที่ยังประทับอยู่ต่างประเทศก็ยังทรงพระเยาว์ มีพระชันษาเพียง ๘-๙ ขวบ จนมีข่าวว่าในหลวงจะเสด็จฯ กลับมาเยี่ยมพระนคร ซึ่งพลอยรับฟังข่าวเหล่านี้ด้วยความยินดี ในวันรับเสด็จฯ ออดพาพลอยไปรับเสด็จฯ กับซ้อย ในหลวงเสด็จฯ กลับมาประทับที่ประเทศไทยพักหนึ่ง แล้วเสด็จฯ กลับยุโรปเพื่อทรงศึกษาต่อ ในช่วงนี้พลอยรู้สึกว้าวยากการเมืองคู่อัด มีการจับเจ้านายชั้นสูงในข้อหากบฏ หลังจากนั้นเกิดการก่อกบฏอีกหลายครั้ง นอกจากนี้พลอยยังได้ข่าวสงครามที่เกิดในยุโรป ระหว่างฝ่ายเยอรมนีกับฝ่ายอังกฤษและฝรั่งเศส ซึ่งต่อมาได้บานปลายกลายเป็นสงครามโลกครั้งที่สอง และประเทศไทยต้องเข้าร่วมสงครามโดยยอมให้ทหารญี่ปุ่น ยกทัพเข้ามาเพื่อใช้ประเทศไทยเป็นทางผ่านไปสู่ประเทศใกล้เคียง ระยะเวลาเมืองไทยจึงเต็มไปด้วยทหารญี่ปุ่น ช่วงนี้เองที่รัฐบาลรณรงค์ให้มีการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตบางอย่างภายใต้คำว่าวัฒนธรรม มีการใช้นโยบายมาลามาไทยสู่มหาอำนาจ นอกจากนี้ ยังต้องนุ่งซิ่น ห้ามกินหมาก กินกล้วยเดี่ยวแทนข้าว เป็นต้น

ช่วงแรกของสงครามญี่ปุ่นมีชัยชนะหลายแห่ง แต่เมื่อเยอรมนีเริ่มพ่ายแพ้ในแถบยุโรป สหรัฐอเมริกาในฐานะประเทศสัมพันธมิตรก็ส่งระเบิดนิวเคลียร์ไปถล่มญี่ปุ่น จนญี่ปุ่นต้องยอมแพ้ไปในที่สุด ในช่วงท้ายของสงครามพลอยต้องใช้ชีวิตอยู่อย่างหวาดผวาท้องเข้าไปหลบภัยอยู่ในหลุมที่ขุดไว้หน้าบ้าน เมื่อสงครามสงบก็เกิดภาวะข้าวยากมากแพง พลอยได้ย้ายมาอยู่ที่บ้านคลองบางหลวง เพราะตึกเดิมที่เคยอยู่ได้ถูกระเบิดไปในช่วงสงคราม แล้วพลอยก็ได้รับข่าวดีว่าจะมีการปล่อยตัวนักโทษการเมือง พลอยรู้สึกยินดีที่อันจะได้พ้นโทษกลับมาอยู่บ้าน แต่พออันกลับมาพลอยก็ต้องสูญเสียออดลูกที่เข้าใจพลอยมากที่สุดไปด้วยไข้มาลาเรีย ภายหลังการตายของออดพลอยก็เริ่มป่วยกระเสาะกระแสะเรื่อยมา จนได้ข่าวว่าพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จนิวัติพระนคร ข่าวนี้ทำให้พลอยมีกำลังใจจนทำให้อาการป่วยดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดและในครั้งนี้นพลอยได้ไปเข้าเฝ้าฯ รับ

เสด็จฯ กับข้อยเหมือนเดิมอีกครั้ง ด้วยความปลื้มปิติที่ได้ชื่นชมพระบารมี แต่เสด็จฯ กลับมาไม่นานพลอยก็ได้รับทราบข่าวการเสด็จสวรรคต ทั้งที่ไม่มีลางบอกเหตุมาก่อน

จบแผ่นดินที่ ๔ เมื่อพลอยได้รับทราบข่าวการเสด็จสวรรคตของพระเจ้าอยู่หัวในวันอาทิตย์ที่ ๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ซึ่งทำให้พลอยปลงตกเรื่องฮึดและหมดกำลังใจที่จะอยู่ต่อไป ชีวิตของพลอยจึงจบสิ้นไปพร้อมกับการเสด็จสวรรคตของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ ๘ ในเย็นวันเดียวกัน

๒.๓ สาระสำคัญของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

สาระสำคัญ คือ จุดมุ่งหมายที่เป็นแก่นกลางของเรื่อง โดยผู้ประพันธ์ที่ดีต้องสื่อสารให้ผู้อ่านได้ทราบชัดว่าอะไรคือ สาระสำคัญ หรือแก่น หรือแกนกลาง หรือแนวความคิดสำคัญของเรื่อง โดยการเปิดเผยโลกทัศน์หรือชีวทัศน์ของผู้ประพันธ์อย่างชัดแจ้ง

โลกทัศน์ คือ ทัศนะที่ผู้ประพันธ์มองดูความเป็นไปในโลกมนุษย์

ชีวทัศน์ คือ ความปกติธรรมดาหรือธรรมชาติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างของลักษณะชีวิตมนุษย์

โดยสาระสำคัญนั้นควรปรากฏอย่างสม่าเสมอในขณะการดำเนินเรื่อง กล่าวคือ ผู้ประพันธ์ควรเน้นให้เห็นวิถีทางของโลกและชีวิตของมนุษย์ตามนัยต่างๆ ขณะที่ดำเนินเรื่องไป ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าสาระสำคัญของวรรณกรรม คือ การที่ผู้ประพันธ์สามารถสื่อสารให้ผู้อ่านทราบและเข้าใจในเชิงสรุปได้ว่ามนุษย์ในโลกนี้เป็นเช่นนั้นเป็นเช่นนั้นตามธรรมชาติวิสัยของมนุษย์ดังที่ผู้ประพันธ์ได้ชี้ให้เห็น^{๑๕}

ในการนี้ได้มีนักวิเคราะห์วิจัยกล่าวถึงสาระสำคัญของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน ดังนี้

(๑) กาญจนา วิชญาปกรณ์ ศึกษาวิจัยเรื่อง บริบทโลกในนวนิยายเอกเรื่องสี่แผ่นดิน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช โดยพิจารณาทั้งชื่อเรื่อง แนวคิด สาระเนื้อหา และตอนจบของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน พบว่าสอดคล้องกันและโน้มน้าวผู้อ่านให้ขบคิดและได้ความแตกฉานทางปัญญาทุกครั้ง ซึ่งเป็นลักษณะหนึ่งของวรรณกรรมที่ทำให้ได้รับความนิยมนิยมมา และความสำเร็จอีกประการหนึ่งอยู่ที่ความสามารถของผู้ประพันธ์ในการสร้างตัวละครพลอยให้เป็นตัวแทนเป็นปากเป็นเสียงแสดงทัศนะต่อเหตุการณ์และความเปลี่ยนแปลงในสังคมสมัยที่ส่งผลกระทบต่อคนทั่วไป โดยใช้ความจริงใจอธิบายเหตุผลอย่างชัดเจนว่า ทำไมตัวละครพลอยคิดเห็นรู้สึกและทำเช่นนั้น จนผู้อ่านเข้าใจ เข้าใจ เห็นใจ และสงสารพลอย ทั้งนี้เพราะฝีมือในการสร้าง

^{๑๕} สารานุกรมเสรี, วรรณกรรม, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://th.wikipedia.org/wiki/%E0> [๙ ก.พ. ๒๕๕๖].

ตัวละครสตรีย่างเข้าใจถึงแก่นอารมณ์ความคิดความรู้สึกที่กระทบใจผู้อ่านอย่างสูงตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง^{๑๖}

(๒) **ทุเรียน ประตังตาโต** ศึกษาวิจัยเรื่อง การเมืองในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน จากการศึกษาพบว่าเนื้อหาสาระของวรรณกรรมสี่แผ่นดินฉายให้เห็นทัศนะของศักดินาอย่างแจ่มชัด โดยแสดงความจงรักภักดีและมีความหวังต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างหยั่งลึก ซึ่งแนวความคิดดังกล่าว ผู้ประพันธ์ได้สะท้อนออกมาทั้งในตัวละครพลอยซึ่งเป็นตัวเอกของเรื่องและตัวละครอื่น เช่น อืดและเพ็ญ ดังเช่น กรณีวิทยากร เชียงกูลกล่าวไว้ว่า วรรณกรรมสี่แผ่นดินปรากฏข้อความแสดงความจงรักภักดีและเชิดชูกษัตริย์ตลอดการดำเนินเรื่อง

จุดเด่นที่ผู้ประพันธ์วรรณกรรมสี่แผ่นดิน ต้องการแสดงต่อผู้อ่านให้เห็นเด่นชัด คือ จุดหัวเลี้ยวหัวต่อหรือจุดเปลี่ยนแปลงการปกครองของบ้านเมืองไทย อันเป็นการนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอื่นในชีวิตของคนไทยเป็นอันมากทั้งในด้านเศรษฐกิจ การศึกษาการเมือง และวัฒนธรรม ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน^{๑๗}

(๓) **วาทัญญู ขลิบเงิน** ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หลักธรรมาภิบาลในวรรณกรรมเรื่องสี่แผ่นดิน โดยจากการศึกษาพบว่าผู้ประพันธ์ทำหน้าที่เป็นกระจกเงาส่องสะท้อนภาพเหตุการณ์ บ้านเมืองในขณะนั้นด้วยการเขียนเรื่องราวที่เข้าถึงผู้อ่าน เน้นให้เห็นถึงเหตุการณ์ แนวโน้มแห่งการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ตลอดจนค่านิยมของคนไทยที่ได้ผันแปรมาตามลำดับ ผ่านบทบาทและพฤติกรรมของตัวละคร ความคิดเชิดชูสถาบันพระมหากษัตริย์ ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดทั้งยังให้ความประทับใจและคล้อยตามไปกับความจงรักภักดีของพลอยตัวละครเอกในเรื่องที่มีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ พร้อมกันนี้ยังได้นำเสนอวิธีการแก้ปัญหาต่างๆ ทั้งในด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมืองและการปกครอง ของตัวละคร^{๑๘}

(๔) **ศุภิพร มกรานุรักษ์** ศึกษาวิจัยเรื่อง มองวิวัฒนาการสังคมไทยจากนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดิน พบว่าสาระสำคัญของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน คือ การดำรงชีวิตในพระราชวัง ครอบครัวผู้ดี วิวัฒนาการประวัติศาสตร์ ชะตาชีวิต โดยผู้ประพันธ์นำเอาวิถีชีวิตและชะตากรรมของพลอย

^{๑๖} กาญจนา วิชญ์ปกรณ์, บริบทโลกในนวนิยายเอกเรื่อง สี่แผ่นดิน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช, หน้า ๒๙๕-๒๙๗.

^{๑๗} ทุเรียน ประตังตาโต, การเมืองในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน, หน้า ๙๐-๙๑.

^{๑๘} วาทัญญู ขลิบเงิน, การวิเคราะห์หลักธรรมาภิบาลในวรรณกรรมเรื่องสี่แผ่นดิน, หน้า ๘๒.

ตัวละครเอก เป็นตัวนำของนวนิยายไปสู่เหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในยุคสี่แผ่นดิน ซึ่งผู้ประพันธ์สามารถสร้างตัวละครให้มีบทบาทเข้มข้นสามารถสะท้อนภาพต่างๆ ได้อย่างชัดเจน^{๑๙}

(๕) **สมพร มั่นตะสูตร** ศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์เรื่องสี่แผ่นดินและหลายชีวิต โดยจากการศึกษาเนื้อเรื่องของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน เห็นได้ชัดเจนว่าผู้ประพันธ์เจตนาใช้เหตุการณ์ต่างๆ ทั้งสี่รัชสมัยเป็นแก่นเรื่องและโครงเรื่อง เพื่อสะท้อนสภาพเหตุการณ์ในอดีตให้ผู้อ่านเข้าใจและรับรู้ความเห็นและเหตุผล ได้มองเห็นจุดเด่น จุดบกพร่อง ได้ซาบซึ้งในคุณธรรมอันน่านิยมที่คนไทยได้สั่งสมกันมา ได้เห็นเหตุแห่งการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคแต่ละสมัย มีเหตุการณ์สำคัญที่ทำให้ตัวละครสามารถปรับความเป็นอยู่ให้เข้ากับเหตุการณ์ต่างๆ ตัวละครในเรื่องมีทั้งฝ่ายในวังและนอกวัง ทั้งในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์และสมัยประชาธิปไตย ซึ่งอาจช่วยให้ผู้อ่านปรับปรุงตนเองสำหรับเหตุการณ์ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้^{๒๐}

จากที่กล่าวมาผู้วิจัยสรุปได้ว่า สารสำคัญของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน คือ ความเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมไทยและการดำรงชีวิต ที่เกิดการผันผวนแปรเปลี่ยนในแต่ละแผ่นดิน ทั้งสี่แผ่นดินตั้งแต่ในช่วงรัชกาลที่ ๕ จนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๘ ซึ่งสารสำคัญนี้ได้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมสี่แผ่นดินตลอดเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ซึ่งผู้อ่านสามารถมองเห็นและเข้าใจตามที่ผู้ประพันธ์ต้องการแสดงให้เห็นได้อย่างง่ายและชัด

๒.๔ โลกทัศน์และชีวทัศน์ของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน

เมื่อก้าวถึงโลกทัศน์และชีวทัศน์ของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน จึงมีคำศัพท์ที่ควรทำความเข้าใจในเบื้องต้นอยู่ ๒ คำ ประกอบด้วยคำว่า โลกทัศน์ และ ชีวทัศน์ ซึ่งผู้วิจัยขอสรุปรายละเอียดโดยสังเขป ดังนี้

โลกทัศน์ ตรงกับคำว่า World Views ในภาษาอังกฤษ กล่าวตามรูปศัพท์แล้วแปลว่าการมองโลก ซึ่งพระครูธรรมสารสุมนต์ (คำพัน ญาณวิโร) ได้สรุปความหมายของโลกทัศน์จากการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย ไว้ว่า โลกทัศน์คือความคิดเห็นที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมมีต่อสิ่งต่างๆ ที่เขามีความสัมพันธ์ด้วย^{๒๑} ส่วนนักวิชาการท่านอื่นได้ให้ความหมายไปในแนวทางเดียวกัน ดังนี้

^{๑๙} ศุภพร มกรานุรักษ์, มองวิวัฒนาการสังคมไทยจากนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดิน, บทคัดย่อ.

^{๒๐} สมพร มั่นตะสูตร, วิเคราะห์เรื่องสี่แผ่นดินและหลายชีวิต, หน้า ๔๔.

^{๒๑} พระครูธรรมสารสุมนต์ (คำพัน ญาณวิโร), "ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย", วิทยานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๒.

สนิท สมัครการ ให้ความหมายว่า โลกทัศน์คือสิ่งที่กำหนดแนวคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ และโลกทัศน์ชี้ให้เห็นผลแสดงออกทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับชีวิตและโลกของคนในสังคมโดยส่วนรวม^{๒๒}

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว ให้ความหมายว่า โลกทัศน์คือความคิดรวบยอดของการตอบสนองต่อโลกหรือจักรวาล^{๒๓}

ธวัช ปุณโณทก ให้ความหมายว่า โลกทัศน์คือผลรวมของมโนทัศน์ของบุคคลแต่ละกลุ่มหรือแต่ละระบบที่มีต่อสิ่งที่มีอยู่รอบตัวและจักรวาล^{๒๔}

จากที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่าโลกทัศน์ หมายถึง ความคิดเห็นที่มีต่อการมองโลกภายนอกอันได้แก่ บุคคล สังคม และสิ่งแวดล้อมแบบองค์รวม

ฉะนั้น ชีวิตทัศน์ ที่มีความหมายตามรูปศัพท์ว่า การมองชีวิต จึงเป็นส่วนหนึ่งของโลกทัศน์โดยปริยาย เพราะชีวิตทัศน์เป็นการมองโลกเหมือนกันแต่เจาะจงลงไปเฉพาะสิ่งมีชีวิต

ในส่วนของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน ได้มีนักวิเคราะห์วิจัยกล่าวถึงโลกทัศน์และชีวิตทัศน์ของวรรณกรรม ดังนี้

(๑) กาญจนา วิชญาปกรณ์ ศึกษาวิจัยเรื่อง บริบทโลกในนวนิยายเอกเรื่องสี่แผ่นดิน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ได้กล่าวว่า ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมชสามารถนำบริบทโลกมา

^{๒๒} สนิท สมัครการ, วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย, ๒๕๑๘, หน้า ๑๔, อ้างใน พระครูธรรมสารสุเมตต์ (คำพัน ญาณวิโร), "ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๑.

^{๒๓} พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, โลกทัศน์การเมืองของประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือวิเคราะห์จากวรรณกรรมโบราณ, ๒๕๒๑, หน้า ๕, อ้างใน พระครูธรรมสารสุเมตต์ (คำพัน ญาณวิโร), "ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๑.

^{๒๔} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน, ๒๕๒๒, หน้า ๓๒๖, อ้างใน พระครูธรรมสารสุเมตต์ (คำพัน ญาณวิโร), "ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๒.

เรียงร้อยได้อย่างมีประติสฐการในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน ทำให้ผู้อ่านมองเห็นความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมไทยในช่วงสี่รัชกาลได้อย่างชัดเจน^{๒๕}

ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมชนำเสนอทัศนะผ่านพลอย เพื่อแสดงความแปรเปลี่ยนของวิถีชีวิตโดยการบรรยายและพรรณานากเหตุการณ์ที่แวดล้อมพลอยได้อย่างเห็นรายละเอียดถึงแก่นแท้ตัวตนของพลอยที่แสดงปฏิกิริยาทัศนะอารมณ์และความรู้สึกเมื่อมีเหตุการณ์ต่างๆ มากระทบจนผู้อ่านประทับใจเข้าใจเห็นใจสงสารและเข้าข้างพลอย^{๒๖}

(๒) **ทุเรียน ประดั่งเถาโต** ศึกษาวิจัยเรื่อง การเมืองในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน พบว่าผู้ประพันธ์ได้ถ่ายทอดความคิดลงในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน โดยแสดงแง่มุมที่น่าสนใจหลากหลาย มีบทเรียนที่ยิ่งใหญ่ และมีเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญ โดยผู้อ่านสามารถตีความในเรื่องของความคิดที่แฝงได้เช่นกัน และจากการศึกษาพบว่าแนวความคิดหลักของวรรณกรรมสี่แผ่นดิน คือ เรื่องของความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเนื้อหาสาระได้ฉายให้เห็นทัศนะดังกล่าวของผู้ประพันธ์จากตัวละครเอกของเรื่อง คือพลอยและตัวละครอื่นคืออ๊อดและพ่อเพิ่ม^{๒๗}

(๓) **วาทัญญู ขลิบเงิน** ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์หลักธรรมาภิบาลในวรรณกรรมเรื่องสี่แผ่นดิน พบว่าวรรณกรรมสี่แผ่นดินมีความจริงทางสังคมสอดแทรกอยู่ทั้งในด้านรูปธรรมและนามธรรม ด้านรูปธรรมหมายถึงเหตุการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในสังคม ส่วนด้านนามธรรมหมายถึงค่านิยม ชีวิตจิตใจของคนในสังคม^{๒๘}

ซึ่งผู้วิจัยพบว่าสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นภาพสะท้อนประสพการณ์ของผู้ประพันธ์และเหตุการณ์ส่วนหนึ่งของสังคม

(๔) **ศุสิทธิ์ มกรานุรักษ์** ศึกษาวิจัยเรื่อง มองวิวัฒนาการสังคมไทยจากนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดิน พบว่าผู้ประพันธ์สร้างตัวละครให้มีบทบาทสะท้อนภาพหลายภาพ ได้อย่างชัดเจนไม่ว่าจะเป็นเหตุการณ์และการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์ รายละเอียดเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ตลอดจนความคิดเห็นของคนที่ต้องประสพเหตุการณ์ของการเปลี่ยนแปลงนั้น

^{๒๕} กาญจนา วิชญูปกรณ์, **บริบทโลกในนวนิยายเอกเรื่อง สี่แผ่นดิน ของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช**, หน้า ๒๔๔.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๔-๓๐๒.

^{๒๗} ทุเรียน ประดั่งเถาโต, **การเมืองในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน**, หน้า ๙๐.

^{๒๘} วาทัญญู ขลิบเงิน, **การวิเคราะห์หลักธรรมาภิบาลในวรรณกรรมเรื่องสี่แผ่นดิน**, หน้า ๓๗.

อันเป็นมูลฐานของความคิดเห็นและการทำให้บุคคลเกิดปฏิกิริยาแตกต่างกันไป ซึ่งเราก็สามารถเข้าใจและแยกแยะได้ด้วยเหตุผลที่ผู้ประพันธ์มีเจตนา^{๒๙}

(๕) **สมพร มั่นตะสูตร** ศึกษาวิจัยเรื่อง วิเคราะห์เรื่องสี่แผ่นดินและหลายชีวิต พบว่าวรรณกรรมสี่แผ่นดิน ผู้ประพันธ์มุ่งจะแสดงให้เห็นว่าชีวิตของมนุษย์เป็นอนิจจัง ไม่มีความคงที่ชีวิตมนุษย์ย่อมเปลี่ยนแปลงผันแปรไปตามความเปลี่ยนแปลงของโลกอยู่เสมอ ทั้งในเรื่องของครอบครัว เศรษฐกิจ และการเมือง เท่ากับผู้ประพันธ์ชี้แนะให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญของการปรับตัวให้หมุนไปตามความเปลี่ยนแปลงของสังคม เพื่อจะมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีสันติสุข^{๓๐}

จากที่กล่าวมาผู้วิจัยสรุปได้ว่า โลกทัศน์ที่ผู้ประพันธ์มองโลกและนำเสนอให้เห็นเป็นประเด็นอย่างชัดเจนในวรรณกรรมสี่แผ่นดิน คือ ความเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่เกิดขึ้นในแต่ละแผ่นดินว่าเปลี่ยนอย่างไร และคนในสังคมไทยในแต่ละยุคสมัยคิดอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงนั้น ซึ่งตรงกับหลักพุทธธรรมในด้านสังขธรรม คือ ไตรลักษณ์ หรือลักษณะ ๓ ประการ อันได้แก่ ความเป็นอนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา

ในส่วนของชีวิตทัศน์นั้น ผู้ประพันธ์ได้แสดงให้เห็นถึงความปกติธรรมดาหรือธรรมชาติอย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างของลักษณะชีวิตมนุษย์ อาทิเช่น รูปมนุษย์ อารมณ์ ความคิด ความรู้สึก ความรัก โลก โกรธ หลง ซึ่งตรงกับหลักพุทธธรรมในด้านจริยธรรม ได้แก่ โยนิโสมนสิการ มรณสติ พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ และ ทิศ ๖

ว่าด้วยองค์ความรู้เบื้องต้นจากการศึกษาหาข้อมูล

(๑) วรรณกรรมสี่แผ่นดิน คือ ความเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมไทยและการดำรงชีวิต ที่เกิดการผันผวนแปรเปลี่ยนในแต่ละแผ่นดินทั้งสี่แผ่นดินตั้งแต่ในช่วงรัชกาลที่ ๕ จนถึงสิ้นรัชกาลที่ ๘ ซึ่งสาระสำคัญนี้ได้ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมสี่แผ่นดินตลอดเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ

(๒) หลักพุทธธรรมในวรรณกรรมสี่แผ่นดินแบ่งได้เป็น ๒ ส่วน คือ หลักพุทธธรรมในด้านสังขธรรมกับจริยธรรม

(๓) หลักพุทธธรรมในด้านสังขธรรม คือ ไตรลักษณ์

(๔) หลักพุทธธรรมในด้านจริยธรรมมีหลายหลักธรรมแต่ที่สอดคล้องกับงานวิจัย คือ โยนิโสมนสิการ มรณสติ พรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ และ ทิศ ๖

^{๒๙} ศุภพร มกรานุกักร์, มองวิวัฒนาการสังคมไทยจากนวนิยายเรื่องสี่แผ่นดิน, บทคัดย่อ.

^{๓๐} สมพร มั่นตะสูตร, วิเคราะห์เรื่องสี่แผ่นดินและหลายชีวิต, หน้า ๕๒.